

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

A TARTALOMBÓL:

Varga Norbert

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin:
Migráció az aranykorban

Juhász Lajos

Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése

Lőrinczné Bencze Edit

A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései,
válságmenedzsment Horvátországban

Zsuzsanna Kovács

The cultural 'map' of a micro-region

Vajay Zsuzsanna

Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében

2014/2

Gazdaság & Társadalom

Journal of Economy & Society

Megjelenik évente négy alkalommal

Főszerkesztő / Editor: Prof. Dr. Székely Csaba DSc

Főszerkesztő helyettes / Deputy Editor: Prof. Dr. Kulcsár László CSc

Szerkesztőbizottság / Associate Editors:

Dr. Székely Csaba DSc, Dr. Fábian Attila PhD, Dr. Joób Márk PhD,
Dr. Kulcsár László Csc, Juhász Zita PhD, Dr. Obádovics Csilla PhD,
Törőné Dr. Dunai Anna PhD.

Szerkesztőségi titkár: Dr. Juhász Zita PhD

Nemzetközi tanácsadó testület / International Advisory Board:

Prof. David L. Brown PhD (Cornell University, USA), Dr. Csaba László DSc (Közép
Európai Egyetem, Budapest), Dr. Rechnitzer János DSc (Széchenyi István Egyetem,
Győr), Dr. Nigel Swain PhD (School of History, University of Liverpool, UK), Dr.
Caleb Southworth PhD (Department of Sociology University of Oregon, USA), Dr.
Szirmai Viktória DSc (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest),
Dr. Irena Zavrl PhD (FH Burgerland University of Applied Sciences).

Közlésre szánt kéziratok / Manuscripts: Kéziratokat kizárólag e-mailen fogadunk,
nem őrzünk meg, s nem küldünk vissza!

A kéziratok formai és szerkezeti követelményeit illetően lásd a folyóirat hátsó belső
borítóját. / We accept APA style only.

A kéziratokat és a közléssel kapcsolatos kérdéseket a következő e-mail címre várjuk:

/ Send manuscripts and letters by e-mail only to: zjuhasz@ktk.nyme.hu

A közlésre elfogadott kéziratok összes szerzői és egyéb joga a kiadóra száll.

/ Acceptance of material for publication presumes transfer of all copyrights to the
Publisher.

A kéziratokat két független anonim bíráló értékeli. / Articles are refereed by anonym
reviewers before publication.

Ismeretetésre szánt könyveket az alábbi címre várjuk / Send books for review to:

Prof. Kulcsár László

Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar
Sopron Erzsébet. u. 9. 9400 Hungary

Web oldal / web page: <http://gt.nyme.hu>

Előfizetés:

Intézményeknek: 2800 Ft./év

Egyéni előfizetés: 1700 Ft./év

Példányonkénti ár: 700 Ft./dupla szám: 1400 Ft.

ISSN 0865 7823

Copyright © 2014 Nyugat – magyarországi Egyetem Kiadó

Gazdaság & Társadalom

6. ÉVFOLYAM

2014.

2. SZÁM

TARTALOM

Table of Contents and Abstracts in English: See page 75

A folyóirat megjelenését a Pallas Athéné Domus Scientiae Alapítvány,
a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán megrendezett
„Makrogazdasági döntések – hálózati szinergiák” nemzetközi tudományos konferencia
támogatója finanszírozta.

TANULMÁNYOK

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az aranykorban	3
<i>Varga Norbert</i>	
Egészségtudatos táplálkozás közgazdasági értelmezése	16
<i>Juhász Lajos</i>	
A válság és a társadalmi konfliktusok összefüggései, válságmenedzsment Horvátországban	31
<i>Lőrinczné, Bencze Edit</i>	
The cultural ‘map’ of a micro-region	45
<i>Zsuzsanna Kovács</i>	
Kistérségi szélsőségek Komárom-Esztergom megyében	57
<i>Vajay Zsuzsanna</i>	
KÖNYVISMERTETÉS	69
Globalizáció – válságkezelés – megoldás =”JÓL-LÉT” [Hervainé dr. Szabó Gyöngyvér – Folmeg Márta: <i>Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában</i> Kiadó: Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár 2014 332. oldal (ISBN: 978-615-5075-19-3)]	
<i>Kovácsné Henye Livia</i>	
Table of Contents/Abstracts	75

„Csángómagyar, csángómagyar,
Mivé lettél, csángómagyar?
Ágról szakadt madár vagy te,
Elvetette, elfelejtve”
Csángó Himnusz (Horváth 1999 6.)

Csángók és husziták a Magyar Királyság periferiáin: Migráció az Aranykorban

Varga Norbert PhD, egyetemi adjunktus¹

Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar

ABSZTRAKT A magyar történelem kataklizmáinak köszönhetően Magyarország jelenlegi határa nem esik egybe a magyar társadalom, kultúra és nyelv földrajzi elhelyezkedésével. A 21. század elején az is zavart kelthet a történelem iránt kevésbé érdeklődő olvasók körében, hogy a Magyar Királyság határa államiségünk első fél-évezredében sok esetben még a Kárpát-medencét is átlépte. Ennek tanújele a magyarság egy különleges néprajzi, nyelvi csoportja: a csángók. A tanulmányban arra kerestem a választ, hogy a moldvai csángók legősibb elemei milyen történelmi körülmények következtében kerültek a Kárpát-medencén kívülre, illetve hogy a migráció okai közül a politikai, a gazdasági vagy a vallási komponens élvezte-e elsőbbséget.

KULCSSZAVAK: csángó, huszita, vajdaság, egyház, királyság

Bevezetés

A csángó migrációval kapcsolatos dilemma napjainkban is több, nehezen tisztázható kérdést vet fel. A felvetődött nehézségek értelmezése érdekében egy előző tanulmányomban (Varga 2012) az alábbiakat állapítottam meg. A Kárpátok karéjától keletre elterülő részeken a magyarság előbb foglalt szállásterületet magának mint a Kárpát-medencében, hatalmi pozícióját azonban a permanens ellenséges támadásoknak köszönhetően képtelen volt megtartani. Az Etelköz végérvényesen elveszett a 9. század végére, ugyanakkor ez nem jelentette minden magyar csoport

¹ vnorberrrt@gmail.com

azonnali kiszorulását erről a területről. Mindehhez a besenyő, úz és kun népekkel való permanens konfrontáció vezetett el. Árpád-házi királyaink tekintetét a politikai praktikum és hadászati megfontolásaik vezették az országhatártól keletre. Lépéseik elsősorban defenzív jellegűek voltak, még akkor is, ha ez újabb területek feletti ellenőrzést jelentett, amely együtt járt a magyar király alattvalóinak kiköltözésével is. A vizsgált korszakban több uralkodónk választott Európa szerte jól ismert hatalomtechnikai megoldást, amikor szerzetes lovagrendekkel kötött szerződést közigazgatási és védelmi feladatok ellátására. A Kárpátok biztosítása a türk és egyéb népek betöréseitől egyben fontos gazdasági funkciót is szolgált. A középkori keresztény királyságokban a vallás és az állam szétválaszthatatlan szimbiózisát láthatjuk. Ezt prezentálja a milkói püspökség felállítása, amely az első Kárpátokon túli egyházmegyéje volt a Magyar Királyságnak.

A kontinuitás jegyében a jelenlegi tanulmányom által vizsgált intervallum a 14. századtól a 16. századig tart, amely korszakban a Magyar Királyság a nemzetközi politikai viszonyok kiemelt szereplője volt. Ebben a több száz esztendő átölelő időszakban azokat a társadalmi okokat fogom feltérképezni, amelyek elvezettek oda, hogy a Kárpát-medencétől keletre napjainkig is jelentős rétegek beszélnek magyarul, vagy ha ezt már nem teszik, kulturálisan hordozzák a magyar attitűdöt. A „csángó” terminus használata az általam vizsgált intervallum idején szinte teljesen problémamentes (Tánczos 2008, Mikecs 1989, Lükő 2002, Benkő 1990, Halász 2008), de a későbbi etnikai – táji – nyelvi – vallási tagolódás egyes elemei már a vizsgált időszak utolsó periódusában megjelenhettek.

A magyar befolyás évszázadai

Altheim (1962) térképezte fel a két hasonló potenciállal rendelkező birodalom találkozásának metodikáját, amely kialakíthat egy puffer zónát, más néven „gyepű” rendszert. Ez a terület vagy a „senki földje” jellegben találja meg funkcióját, vagy másik lehetőségként a nemzetközi politikai viszonyok eszköztárából megjelenik a vazallus államok rendszere.

A 14. században a Magyar Királyság és az Arany Horda vetélkedett a Kárpátokon túli térségért. Havasalföldet és Moldvát, a két román államot, a tatárok elleni előőrsül szervezték meg a magyar királyok. A vajdák a magyar uralkodó hűbéresei voltak, akitől uralkodói jelvényüket kapták, s akinek adót fizettek. A későbbi Havasalföldet Ungro-vlachia néven Károly Róbert hűbérese, Basarab vajda irányította, aki sikeres függetlenségi harcokat folytatott. Basarab fia és egyben utóda, Sándor vajda, viszont 1344-ben meghódolt Nagy Lajos királynak, és a területén élő katolikusok egyházi értelemben az erdélyi püspökség alá kerültek. Radú vajda (1374-84) alatt Nagy Lajos kérésére 1381-ben Argyesben létesült püspökség.

Nagy Lajos 1343-ban a néhai Kunországba küldte Lackfi Endre erdélyi vajdát, hogy zárja le az utat a magyar telepekre törő tatárok elől, aki győzelme

után a területen a magyar király fennhatósága alá tartozó településeket létesített (Domokos 2001 44.). A magyarok azonban nem hódítani mentek a Kárpátokon túlra, hanem kényszerűségből: védekezni a tatárok ellen. Lükő (2002) véleménye szerint a csángók csak a tatár uralom megdőltevel foglalhatták el szálláshelyeiket, amelyek a határ megvédésének céljával létesültek. A kedvező pillanat akkor következett be, amikor Nagy Lajos király a tatárok szövetségeseit, a litvánokat, a lengyelekkel együtt legyőzte.

A 14. század közepén alakult ki Kara Bogdánia, későbbi állandósult nevén a Moldvai Vajdaság, amelynek első uralkodója 1352-ben Dragos lett, aki leszármazottaival együtt Nagy Lajos hűbérese volt. 1359-ben Bogdán máramarosi vajda függetlenségi törekvéseivel megsemmisítette őket és a magyar király hatalmát, saját magát pedig vajdának és dinasztiaalapítónak kiáltotta ki. A vajdák a konstantinápolyi patriarchától kértek támogatást dinasztiaalapítási kísérleteikhez. A moldvai területeken élő magyar alattvalók nem léptek fel a lázadó vajda ellen, ami abból is látszik, hogy a magyar uralkodó csak keveseket tudott hűségéért megjutalmazni. Lükő (2002) szerint a csángók ősei ezzel a harmadrendű életformát utasították vissza, mert mind a magyar királytól, mind az erdélyi vajdától való dependencia akadályozta őket szabadságukban. Ezen csoportok eredetét a kutatók többsége a Szamos- és a Tisza-völgyi területekben határozta meg. A vajdák fokozatosan vették hatalmukba a Kárpátoktól a Dnyeszterig és a Fekete-tengerig elterülő országot. A permanens háborúkkal lekötött Nagy Lajos nem erőltette a vazallusi függést, hiszen célját, a tatárok távoltartását így is elérte. A helyzetet jelentősen megváltoztatta a lengyel-magyar perszónálunió. Dragos fia és utóda, Laczkó vajda (1365-73), minorita szerzetesek közvetítésével a pápának jelezte, hogy felveszi a katolikus hitet, és azt kérte, hogy a pápa a Halics egyházmegyében fekvő Szeret településen állítson fel püspökséget. 1371 márciusában a krakkói minorita András barátot - Nagy Lajos király édesanyjának, Erzsébetnek volt a gyóntatója - Flórián lembergi püspök a szereti katedrálisban püspökké szentelte. Laczkó vajda és népe nem csak katolikus hitre tért, de egyben meghódolt Nagy Lajos királynak, és hűsége jeléül vállalta az adófizetést. Ez kitűnik abból is, hogy az 1370-es években Moldvában vert pénz egyik oldalán az Anjou címer található. A lengyel befolyás erősödött II. Jagelló Ulászló uralkodása alatt, aki a lengyel-litván állam fejeként meghódította Halicsot. A vajdák ezt követő sora ennek megfelelően vazallus esküt tett a lengyel uralkodónak is: Péter (Petru Musat, 1375-91), Roman (1391-94), I. István (1394-1400), Alexandru cel Bun (Jó Sándor, 1400-32). Közülük Petru Musat és Alexandru cel Bun katolikusok voltak. A változást szimbolikus eszközökkel is kifejezték, amikor a vajda elhagyta a katolikus magyar befolyás alatt álló Szeretet, és új székhelyre, Szucsevába költözött. Péterrel együtt az öt legnagyobb hatalmú bojár szintén hűséget fogadott a lengyel uralkodóknak, akik közül Lükő (2002) szerint „Dzula capitaneus” magyar lehetett, ugyanúgy, mint az 1395-ben esküt tevő Mihál és Sandrea bojárok. Ez azonban nem zárta ki, hogy a vajdák a magyar

királynak is hűséget fogadjanak, és más kötelékekkel szintén erősítsék politikai kapcsolataikat. A moldvai bojárok a fejedelemség első évszázadában általában magyar alakban használták keresztnevüket.

A helyzetet tovább nehezítette, hogy 1394-ben az addig a lengyel király fennhatóságát elismerő Havasalföld és Moldva is török vazallussá vált. A következő évben Zsigmond Moldvába vezetett hadjáratot, és István vajdát hűbéresévé tette, Mircea cel Batrin havasalföldi uralkodó pedig Brassóban hódolt be. Jó Sándor vajda feleségül vette Losonczy István erdélyi vajda lányát, Margitot, aki férjével együtt Moldvabányán katedrális létesített, amely egyben egy új püspökség központja is lett. Igaz, ezt a lengyel uralkodópár járta ki XXIII. János ellenpápanál. Sőt, a hagyomány szerint Szabófalván szintén emeltek templomot (Halász 2001). A két ország közötti kapcsolatokat jól mutatja, hogy Margit a háromszéki Esztelneken is építtetett templomot Simon és Júda tiszteletére. (A legújabb kutatások szerint az alapító Margit nem lehetett a vajda feleségével azonos, ezért csupán névazonosságukban felelnek meg a történelmi valóságnak.) Ez azonban nem jelentette azt, hogy a vajda ne erősítette volna országában a görögkeleti egyház bátyáit, sőt politikai okokból híve volt a huszitáknak, legfőképp a táborita szárnynak.

A Kanizsai-liga az 1390-es években adót vetett ki hadsereg szervezésére a török elleni küzdelem jegyében. Ez a hadsereg nem került közvetlenül érintkezésbe a törökkel, de arra elégséges volt, hogy a vazallus államokkal (Moldva, Havasalföld, Bosznia) való kapcsolatát érvényesítve a magyar felsőbbiséget szabályozza. C. Tóth Norbert szerint (2009) 1403 után Zsigmond arra törekedett, hogy a szomszédos fejedelemségeket a magyar állam fennhatósága alá vonva ütközőállamokat hozzon létre, amelyek felfogják a török támadásait. Boszniában ez a vallási megosztottság miatt csak 1410-re sikerült. A témánk számára sem mellékes bogumil eretnek szekta erős befolyással rendelkezett a Balkánon. Az 1408 decemberében Budán megalakult Sárkányrend nem csak belpolitikai, hanem diplomáciai célokot is szolgált, ezért volt tagja Lazarovics István szerb despota, Vitold litván nagyfejedelem vagy II. Vlad havasalföldi vajda. Luxemburgi Zsigmond az 1412-ben megkötött lublói békében jelentős engedményeket tett Ulászló lengyel király javára Moldva államjogi helyzete felől. Zsigmond tudatosan jó viszony kialakítására törekedett ezek után a lengyel uralkodóval. A terület feletti lengyel - magyar versengést Conrad Eubel szerint jól példázza, hogy 1413-ban Róma két embert tett meg egyszerre szereti püspöknek, magyar részről Nicolaus Venatarist (Vadász Miklós) a szentírásudományok doktorát, lengyel részről pedig Ernheber Tamás dominikánust (Domokos 2001 46.). Moldvánál lényegesebb területnek számított Havasalföld, amelynek vajdája, Mircea, már 1395-ben magyar védelem alá helyezte magát. Halála után II. Dán vajda trónon tartásáért - hogy országa megmaradjon ütközőállamnak a török elleni harcban - Zsigmond és hadvezére, Ozorai Pipó több hadjáratot is vezetett.

Moldva virágkorának a 15. századot tarthatjuk, amelyet pozitív exportmértéknek köszönhetett. A 14-15. századi ipart és kereskedelmet Moldvában a magyarok

és a szászok tartották kezükben. A krónikás Miron Costin a magyar szűcsöknek tulajdonítja Szucseva alapítását. A 14. században keletkező Kotnár eredetlegendája jól tükrözi a szaktudás szerepének köszönhető kivándorlás archetípusát (Domokos 2001). Az elbeszélés szerint a moldvai vajda, a magyar király hűbérese, szőlőműveléshez és borkészítéshez értő szakembert kért és kapott a királytól. Így lett egy Gutnár nevű ember a település alapítója, amelyről azt kell tudnunk, hogy a 15-16. században Moldva leggazdagabb városa lett.

Egy ismeretlen dominikánus által 1308-ban készített térképen megyényi terület választja el a későbbi két román fejedelemség területét egymástól, ezt a területet Sicurrite néven jelezte, ahol Mikecs (1989) több mint 70 magyar helységnevet talált. Weigand Gusztáv és a román tudós, Radu Rosetti szerint Moldva jó részének toponímiája magyar (Domokos 2001). Magyar eredetűek a folyók, patakok (Almas, Somuz) és a hegyek (Deleu, Teleu, Halmu) nevei. Kós (1976) feltérképezése szerint a magyar települések Moldva legfőbb útvonalai mellett találhatóak, ilyen volt a Baltikumot Bizánccal összekötő kereskedelmi út, valamint ennek Erdély felé leágazó csomópontjai. Benkő (1990) mutat rá, hogy a román nyelv magyar jövevényszavainak legkorábbi rétege politikai vonatkozású, amely arra utal, hogy főként a társadalmi élet magasabb szintjein élő magyarok lehettek a terjesztői. A román „oras” szó is a magyar „város” kifejezés átvétele. Még 1591-ben is az ország húsz közigazgatási területéből kilencnek valamelyik német vagy magyar mezőváros volt a székhelye.

A Moldvában található települések gazdag okleveles adataiból (Domokos 2001) következtetéseket vonhatunk le a kivándorlás állapotáról. 1408-tól ismertek a legjelentősebb városok (Tatros, Bákó, Románvásár, Németváros, Moldvabánya, Jászvásár), és több fontos falu (Turul, Lökösfalva, Ungurén, Völcsök, Gorzafalva, Stanfalva). Az 1420-50 között keletkezett települések sokasága élénk magyar és szász jelenlétet mutat: Nádas, Szócs, Egyedhalma, Jugán, Kiczkfalva, Aczélfalva, Lukácsfalva stb. 1410-es keltezésű oklevelében Jó Sándor vajda Ghelebi Miklós fiainak öt falut ajándékoz, többek között Gorzafalvát. Mánfalva tulajdonosa egy másik magyar nemes: Tompa Péter. 1414-ből pedig a Veres községgel és a Veres famíliával ismerkedhetünk meg. Forrófalva fatemplomát 1435-ben Bálint Márton csináltatta. Lökösfalva lakóit Nagy István vajda mindenféle adó alól felszabadította három évre. 1497-ben a moldvabányai püspök magyar ember, név szerint a szegedi származású domonkos rendi Batcha.

Mátyás király jelezte a lengyelek Moldvával kapcsolatos igényeire, hogy a vajdaság a 15. század folyamán mindig a magyar uralkodó hűbérese volt. A magyar uralkodó számára a terület relevanciáját mutatja, hogy Péter kalocsai érseket arcul vágta és élete végéig az árvai várba záratta, mert a törökkel kötött békébe nem foglalta bele az 1448-ban elveszített Akkerman helyreállítását (Mikecs 1989). A régi magyar nevén Dnyeszterfehérvárként emlegetett erősséget Hunyadi János vette ki a vajda fennhatósága alól, és saját közvetlen parancsnoksága alá rendelte. Szűcs Jenő

(1987) kiemeli, hogy ez magyar határőrök odatelepítését is jelentette, akik a krími tatárkán hódítása után, annak fennhatósága alá kerülve Csöbörcsökre, a legkeletibb magyar településre költöztek.

Rosetti és Nastase román történészek véleménye szerint a magyar államhatár a középkorban a Szeret folyónál húzódott. Mikecs azonban felhívja a figyelmet arra, hogy míg a „confinia” szó (amely határmentét jelent) nem biztos, hogy a tényleges befolyási övezetre utalt, helyette inkább az „ius regium”-ból eredő megközelítést ajánlja (Mikecs 1989 93.). Ebben az esetben feltételezése szerint a határ nem azonos a gyepevonalal, ami abból is szembeötlő, hogy a magyar uralkodó a gyepe túl is adományozott területeket a Dunáig és a Dnyeszterig. Kantemir Demeter vajda 1716-ban írja a hagyományra támaszkodva, hogy Nagy István vajda (1457-1504) elvette a moldvai területeket Mátyás királytól (Mikecs 1989 94.), utóbb azonban mégis hűségesküt tett Mátyásnak, ezért birtokokat kapott, Csicsó és Küküllővár uradalmait (Köpeczi 1987). A későbbiekben a vajda ügyesen kihasználta a terület feletti dominanciáért folytatott magyar lengyel versengést, de 1484-ben elveszítette országa déli, besszarábiai részét, így Chilia és Akkerman török hadikikötők lettek. Nagy István uralkodásának kezdete külön figyelmet érdemel, mert a kijevi metropolita az ő személyében kent fel először moldvai vajdát, ami már előre jelezte, hogy a térségért előbb-utóbb új szereplők is harcba szállnak. A vajda életútja alkalmas arra, hogy megjelenítse előttünk Moldova lehetőségeit. Az uralkodó egyensúly-politikájából következően hűbérese volt a török szultánnak és a lengyel királynak, de az 1460-as években részt vett Mátyás török elleni kereszties hadjáratában is. A magyar uralkodó haderejének 1479-es felsorolása a moldvai vajda 12 ezer lovasát és 20 ezer gyalogosát vette számba (Kocsis 1986 131.).

Korszakunk utolsó emléke, hogy az 1520-as években II. Lajos magyar király még szerződést kötött a moldvai vajdával, aki ezer forint támogatást kapott a török elleni küzdelmekért.

A husziták

A 15. században a moldvai magyarság sok ezres vérfrissítést kapott egy új vallási irányzat Magyarországról elűzött „fiainak” köszönhetően. A 14. században, Pécssett alapított egyetem fő feladatát Székely György (1954) már az egyház és az állam eretnecség elleni közös küzdelmeként fogalmazta meg, amely a Balkánon terjedő tévtanok ellen ideológiai támaszpontként szolgált. A népet saját nyelvén megszólító husziták felkorbácsolták az addigi társadalmi viszonyokat.

Luxemburgi Zsigmond a konstanzi zsinaton az új vallási nézetek váltotta indulatokat békés módon akarta lecsillapítani. Husz Jánost azonban a számára Zsigmondtól biztosított „salvus conductus” nem tudta megmenteni, mert az uralkodó gyengének bizonyult a zsinati magiszterekkel szemben. Máskülönb Mályusz Elemér (1984) a király jellemzőjeként írta le a kegyetlenkedést, pedig

a király ekkor még nem is sejtette, hogy a kivégzés milyen örvényt indít majd el. Nagymértékben sérthette az uralkodót, hogy Husz a halálos bűnben leledző királyt Isten színe előtt hamisként jellemezte.

1420-ban Zsigmond katonai erővel sikertelen kísérletet tett a megüresedett cseh trón elfoglalására, s ez elindította az élete végéig tartó, husziták elleni küzdelmet. Az 1421-ben indított keresztes háború nem volt képes megtörni az eretnekeket, sőt 1428-ban Jan Zizka vezetésével a husziták átlépték a magyar határt Szakolcánál. 1432-ben Nagyszombat is a kezükre került, s ekkor már számos várat - erősséget birtokoltak a Magyar Királyság területén. Az általuk elfoglalt területeken nem rendszertelen zsákmánylásból éltek, hanem behajtották az egyházi tizedet és a királyi kincstárt illető adókat. Ennek köszönhetően az alsóbb néprétegek között nem tudtak jelentős térítőmunkát végezni. A nemesség azonban megőrizte adómentességét, ezért közülük sokan átálltak a huszitákhoz. A magyar katonai és közigazgatási rendszer alkalmatlannak bizonyult a mozgalom megállítására, így 1433-ban már Késmárk és a Szepesség is a kezükbe került. Az ellenük való harcokban komoly eredményt csak a huszita testvérháborút lezáró lipani csata hozott, amely a kelyhesek győzelmével zárult. A mérsékeltek ugyanis megegyeztek a bázeli zsinat atyáival és elfogadták az un. prágai kompaktákat - kisebb megszorításokkal megengedte a két szín alatt történő áldozást, a halálos bűnt elkövetőkkel szemben büntetőjogi fellépést írt elő, Isten igéjének szabad hirdetését a papoknak és a levitáknak tartotta fenn, a szerzetes papok számára megtiltotta az anyagi és világi javak birtoklását - amelyet a radikálisabb táboríták nem voltak hajlandók elismerni. 1436 júniusában Zsigmond Székesfehérváron elfogadta a prágai egyezséget, és közkegyelmet hirdetett mindenkinek, aki visszatér a király hűségére. A kelyhesek konszolidálódása és az „árvák” felekezetének lassú feloszlása azonban nem hozott végleges megoldást. A táboríták vereségük ellenére is erős ellenzéket képviseltek. A megszállt magyar területeket csak pénzzel történt megváltás után adták fel, közülük sokan zsoldosnak álltak. 1437-ben a Tallóci Matko vezette délvidéki erőknek a táborita seregek bevonásával sikerült a szerb despoták székhelyét, Szendrőt felszabadítani a török ostrom alól.

Zsigmond utódja, Habsburg Albert, rövid uralkodása alatt szintén ellenségesen lépett fel a táborítákkal szemben, akik cseh királyságát blokkolták. Özvegye, Mária királyné, fegyverrel akarta László fia trónigényét megvédeni, ezért Brandeisi Giskra János huszita fegyveres vezetőt fogadta fel zsoldjába. A várnai csata elvesztése után Giskra magát tekintette a Felvidék urának, s nyíltan terjesztette a huszita tanokat egészen 1453-ig. Ebből is látszik, hogy a huszitizmus nem szűnt meg, hiszen a 40-es években az északi részeken egyházközösségeket alapítottak, és a lakosokat az új vallás követésére kényszerítették. Az 1445-ben Székesfehérváron megtartott országgyűlésen Giskrát is a hét főkapitány közé választották, akiknek az ország közbiztonságát kellett garantálniuk. Az 1448-ban tartott országgyűlésen a karok és a rendek veszélyesebbnek tartották a huszitákat, mint a törököt.

Erejüket mutatja, hogy 1451-ben Hunyadi János a magyar főméltóságok 16 ezer fős harcedzett seregével sem tudta végleg legyőzni a huszita vezért. A magyar seregben jelen volt Szécsi Dénes esztergomi érsek, Héderváry László egri püspök, Rozgonyi János erdélyi vajda és Vince váci püspök is.

A néhai királyné terveire csak az 1453 januárjában tartott pozsonyi országgyűlés tette fel a koronát, amikor is a 13 éves Lászlót nagykorúnak és királyuknak ismerték el a rendek. Egyben Magyarország királyi főkapitánya Hunyadi János lett, az ausztriai részeket a királyi gyámságot viselő Cillei Ulrik uralta, míg a cseh területeket a huszita Podjebrad György. Ez a triumvirátus kiszorította a László királyhoz mindvégig hűséges Giskrát, akit pénzen akartak rávenni, hogy hagyja el Magyarországot. Végül azonban, mint kamaragróf az uralkodótól megkapta a kassai és körmöcbányai pénzverdéket, és zólyomi várából segítette a bratrik elleni harcot.

Ezt az új mozgalmat a magyarországi huszitizmus második korszakának nevezhetjük. A bratrik nagyrészt Zsigmond vagy Giskra egykori zsoldosaiból kerültek ki. A magyar országgyűlések 1445-től emlékeznek meg bizonyos „csavargókról”, akik nagyobb részt csehek voltak. A '40-es évek második felében társulatokba verődve fenyegették a közbiztonságot. Országos jelentőségre akkor tettek szert, amikor Griskát kimozdították főkapitányi címéből, és zsold nélküli katonái csatlakoztak a bratrikhoz. Egyik kiemelkedő vezetőjük, „főkapitányuk” a cseh nemes, Axamit Péter lett (Griska volt alkaptánya). Számuk 1453-ban már elérte a húszezer főt. A táboritákhöz hasonlóan testvérnek (brati, fraters) nevezték magukat. Magyar megjelölésük nem volt ennyire eufemisztikus, mert latornak, csavargónak vagy koldusnak (zsebrák) nevezték őket. Szervezetüket „oligarchiko-demokratikus”-nak írja le Tóth-Szabó Pál (1917 277.). A táboritákkal külsőleg sok hasonlóságot mutattak mind a rablások és adóztatások tekintetében, mind a katolikus egyházhoz való viszonyukban. A Bibliát azonban csak cégérnek használták, míg velük ellentétben a táboriták komolyan hittek vallási téziseikben. 1456-ban szociális tanításukkal fellázították a Szepességet a földesurak ellen, s ez a lázadás áterjedt Abaúj és Zemplén megyékre is. Politikai és diplomáciai jelentőségüket mutatja, hogy – a véleményem szerint poliarchikusan szervezett – bratrik befolyási övezete a '60-as évek elejére a Keleti-tengertől Lengyelországon, Magyarországon és Ausztrián átívelő rablóállamot jelentett. Vezetőik között számos befolyásos nemes is volt, mint Magyarországon Komorovszky Péter liptói és árvai főispán, Csicséri Zsigmond, Podmaniczki János és Balázs.

Poliarchikusnak azért nevezem társadalmi struktúrájukat, mert csoportjaik külön-külön közösségeket alkottak, de valamennyien organikus módon országhatárokat átívelve összefüggésben álltak egymással. Minden alkalmas magaslatra erősségeket építettek, általában nem várat, mert arra nem volt idejük. Szellemi vezérüknek Podjebrad György cseh kormányzót, majd királyt tartották. Megfékezésükre Hunyadi János vállalkozott, de megtörni nem tudta őket, mert a török elleni harcra kellett koncentrálnia. A magyar nemesek is sokszor igénybe

vették segítségüket egymás elleni vitáik során; még az olyan közméltóságok is, mint Perényi János vagy Hédervári Imre egykori macsói bán – amely döntéssel rokona, Hédervári László egri püspök is egyet tudott érteni. Sőt, a fia halálának megbosszulására készülő Szilágyi Erzsébet szintén fogadott fel bratrikat, magát Axamitot is. V. László király pedig reaktivizálta és Észak-Magyarország főkapitányának nevezte ki ellenük a huszita Giskrát.

Mátyás királlyá koronázása után a bratrik már Giskrával együtt szervezkedtek a magyar uralkodó ellen, és Lengyelországból készültek új királyt hozni. Frigyes császár a huszita vezért oly nagy becsben tartotta, hogy kinevezte Ausztria főkapitányának. Mátyással való kapcsolatuk a permanens harcok, fegyverszünetek és békekötések jegyében telt. Frigyes és Mátyás konfliktusát a Bécsújhelyen 1462-ben megkötött kontraktus zárta le, amelynek folyományaként Giskra hűséget fogadott Vácott a magyar uralkodónak, aki pedig az ország bárói közé emelte az egykori huszita vezért, és feleségül adta hozzá a nádor lányát, Gúti Ország Juditot. A bratrik elleni harcok még ezek után is évekig elhúzódtak, 1463-ban Frigyes császár a soproniakat buzdította, hogy harcoljanak a Macskakővárat elfoglaló csavargók ellen (Vitéz 1939). 1467-ben Mátyás serege Giskrával körbezárta a csavargók utolsó jelentős magyarországi erősségét, Kosztolány várát, és legyőzte a bratrikat, vezérüket Svehla Jánost pedig papjával együtt felakasztatta.

A husziták koherens dogmatikát és morálteológiát nem alakítottak ki a század első felében - a husziták első szinódusukat 1508-ban tartották, és megállapították hitvallásukat tételesen, amelyet megerősített a székesfehérvári országgyűlés - de a mérsékelt irányvonalat képviselő kelyhesek 23 pontban összefoglalt tanításából jól tükröződik a paradigmaváltás: anyanyelven történő istentisztelet és Biblia-olvasás, az úrvacsora két szín alatti vétele, a papok számára a világi javak birtoklásának tilalma, a szentségek közül csak a keresztség és az oltáriszentség elfogadása, a tisztítóhely létének, a szentek képeinek és ereklyéinek elvetése, az egyházi hierarchia szublimálása. Elvetették az egyház tanító tekintélyét, helyébe az egyéni meggyőződés elvét állították. A feudális rendi társadalom kereteinek átlépése azonban az uralkodó keresztény elit számára elfogadhatatlan volt. Tóth Szabó szerint „szocialisták és részben kommunisták voltak” (1917 47.), ugyanis egalitárius nézeteket vallottak. Emancipálták a nőket, akik ugyanazt a munkát végezték mint a férfiak és a harcokból is kivették a részüket. A túlzók eljutottak a nőközösség állapotáig. A táboríták a földön Isten országát akarták megvalósítani, ahol csak Isten törvénye a mértékadó. A népek közötti egyenlőséget tükrözi, hogy a husziták seregeiben a cseh és morva elemeken kívül németek, lengyelek, tatárok, rutének, tótok és magyarok is harcoltak.

1437-ben a Budai Nagy Antal kispap vezette felkelés is huszita jegyeket hordozott magán. A felkelés oka nem a jobbágyi terhek nagysága volt, hanem a szabad költözködés akadályozása, és az erdélyi püspök tizedszedési gyakorlata. Gerő János (1910 83.) mindezek mellett a husziták által terjesztett „demokrata”

szellemet is megnevezte, amely együtt járt a szociális fogalmak ismeretének elterjesztésével (szabadság, egyenlőség, testvériség). A 15. századi erdélyi helyzet fontos lehet számunkra a későbbi korok kivándorlási hullámainak megértéséhez. C. Tóth (2009 107.) rámutat, hogy a 15. századi forrásokban tűnik fel a zsellér (inquilinus) megnevezés, akiknek negyed teleknél kisebb szántóföldjük és csak a belső telken lévő házuk volt. (Az iparosok és a kereskedők kezén is csak a lakóhelyük volt, mivel a külső telket visszaadták a földesúrnak.) A földesúr gazdasága, a major (allodium) ebben az időben még nem volt nagyobb egy-két jobbágytelek méreténél, amely azt jelentette, hogy évi pár napnál több robotra sem volt szükség. A jobbágyok adózása a földesúr részére a külső telek után történt, amelynek mértékét általában a szokásjog szabályozta. A legnagyobb teher a pénzadó (cenzus) volt, amelyen felül az év meghatározott napjain még ajándékkal (munera) is tartozott a jobbágy. A gabona és a bor után kilencedet kellett adnia, amelyet a földesurak időszakonként külön adóval (taxa terraordinaria) is kiegészítettek. A paraszt birtokolhatott irtásföldet és szőlőt, s ezekkel szabadon rendelkezhetett. A jobbágy ezen felül az egyháznak tizedet, az államnak az ún. „kamara hasznát” fizette.

A Magyar Királyság területére Husz tanítását nem a fegyverek hozták el, hanem a prágai egyetem magyar hallgatói. Az ország déli végein a husziták száma magasabb volt, mint a Felvidéken. A szerémi, a boszniai, a pécsi, a kalocsai, a csanádi, a váradi és az erdélyi püspökség területén terjedtek leggyorsabban a táborítakéhoz közelebb álló tanítások. A csíksomlyói ferences kolostor 1441-ben történt alapításának okát Barna Gábor (1993) a székelyek között terjedő huszita tanok visszaszorításában látta. Ezeken a területeken nem ismerték a huszita fegyveresek rablásait, erőszakoskodásait és adószedésüket, valamint jó táptalajt jelentett a bogumilok előző évszázadok során kifejtett előkészítő munkája is. Kamenic szerémségi város lett a husziták vallási értelemben vett fellegvára, amelynek plébánosa a Prágában tanult Balázs pap volt. IV. Jenő pápa Marchiai Jakab ferences szerzetes személyében inkvizítort küldött az érintett püspökségekbe, akinek szolgálataira Zsigmond is számíthatott a prágaiakkal való tárgyalásokon. 1436-ban Lépes György erdélyi püspök segítséget kért az inkvizítortól, mert nyáját a „Moldvából jött rühös juhok megmértejezték” (Tóth Szabó 1917 157.). Marchiai Jakab tevékenysége nem volt akadálymentes, a pécsi egyházmegyében az alsó papság ellene fordult, amit tetézett, hogy Bácsi Simon főesperes, kanonok még ki is közösi tette. Palóczi György esztergomi érseknek kellett eljárnia, hogy visszatérhessen a rábízott feladat elvégzésére. Az eretnokség megfékezésére a verbális eszközöktől (hízelgés, fenyegetés) a lefokozásig, a birtokok elkobzásától és a bebörtönzéstől a máglyahalálíg mindent bevetett. Az inkvizítor által börtönbe záratott bulkeni plébánost elszánt huszita mesterek szabadítottak ki. Vezetőjüket, a kamenici Bálint szabómestert, teljes vagyonekobzásra ítélték tettéért. Ez a momentum is alátámasztja, hogy az iparosok között szintén terjedt az új vallás, és egyben arra is rámutat, hogy a Moldvába kivándoroltakkal jelentős szakember réteg hagyta el az országot.

A Lőcsei krónika állítását, miszerint 1420-körül huszita nézeteik miatt magyarokat űztek Moldvába Tóth Szabó (1917) nem fogadja el, mert szerinte ez az esemény 1460-ban történt. Benczédi Székely István 16. század közepén keletkezett feljegyzéséből tudjuk, hogy Zsigmond király számkivetette a Husz János tanítását követőket, akik Moldvába menekültek (Domokos 2001). A magyar husziták két lelki vezetője, Pécsi Tamás és Újlaki Bálint Kamenicáról menekült el az 1430-as évek végén Moldvába, ahol magyar nyelvre fordították a Bibliát. (Ennek másolatai maradtak fenn az Apor-kódexben, a Bécsi (Révai)-kódexben és a Németi György által 1466-ban Tatrosban másolt Müncheneri (Jászay)-kódexben.)

A Moldvában élő husziták nagy száma miatt panaszkodik 1444-ben IV. Jenő pápa, és 1452-ben Péter moldvabányai püspök. A florenczi zsinaton a görög egyház egyesült a rómaival, de ez nem zavarta a Moldvába menekülő huszitákat, mert az egyesülés nem volt őszinte, csupán János császár erőszakolta a török ellen várt segítség reményében. Kapisztrán János a pápához írt levelében 1456-ban a huszizmus magyarországi és erdélyi terjedéséről számol be. A Codex Bandinusból tudjuk, hogy Mátyás király 1460-ban a törökkel vívott háború után kivégeztette a Sopron és Pozsony környékén élő husziták prédikátorait, követőiket pedig Moldvába száműzte (Tomisa 2002). E csoportok előkelő magyarjai alapították Husz városát. A husziták Erdély felé irányuló befolyása is motiválhatta Mátyás szerencsétlenül zárult, 1467-es moldvai vállalkozását István vajda ellen, ahol Giskra is jelen volt Mátyás seregében, sőt Gerő (1910 150.) szerint ő maga vezette. Még a távoli Szilágy megyében is hódított a huszita hit, amelyet a szamosardódi református templom falán található tulipán formájú kehely reprezentál (Tóth-Szabó 1917 333.).

Az eretnekek az 1430-as évektől fél évszázadon keresztül érkeztek Magyarországról, nagyobb tömegben utoljára a 80-as években Pozsony környékéről. A husziták jelentős számát tükrözi, hogy az 1570-es években Thabuk Mihály tatrosi plébános (szegedi származású ferences) Tatros és Roman városok környékén kétezernél több lelket térített vissza, és munkája segítésére a püspök 12 papot küldött Lengyelországból. A kamenici püspök magyar titkára, Vaszi György 1571-es jelentéséből tudjuk, hogy husziták még a távoli Csöbörccsőkön is éltek.

Befejezés

A dolgozat záró gondolataként megállapíthatjuk, hogy a később Moldvának nevezett vidékre történő kivándorlásnak – migrációnak – a vizsgált több évszázados periódus alatt egyaránt voltak politikai, vallási és gazdasági okai, annak megfelelően, hogy a Magyar Királyság a nemzetközi politikai környezet kihívásaira milyen válaszokat tudott adni. Kérdés azonban az, hogy a migráció okai közül a politikai, a gazdasági vagy a vallási komponens egyenlő mértékben élvezett-e prioritást.

A Magyar Királyságon uralkodó, interetnikus képet mutató uralkodóházak (Anjou, Luxemburgi, Habsburg, Hunyadi, Jagelló) a kihívó birodalmakkal (Arany

Horda, Oszmán Birodalom) szemben az Árpád-házi uralkodók által kevésbé preferált taktikát választottak. Az Anjou királyok megkezdték a vazallus államok rendszerének kiépítését, melynek következtében a Magyar Királyság keleti határán két új vajdaság született: Moldva és Havasalföld. A szövetségi politika egyben a magyar uralkodókhoz lojális csoportok jelenlétét is megkívánta. Láthattuk, hogy minderről kiválóan tanúskodik a vajdaság elitjének névhasználata. A magyar-lengyel perszonálunió, ami egyben utat engedett a lengyel jelenlétnek, a moldvai részen jelentősen mérsékelte a tényleges magyar befolyást, amely leginkább csak *de jure*, és adók formájában létezett a 15. századtól. A lengyel-litván perszonálunió következtében megszületett Európa egyik legnagyobb kiterjedésű állama, amely mind katonai, mind gazdasági pozícióját tekintve Kelet Európa regionális hatalmává lépett elő. A 15. századi gyengülő magyar politikai jelenlét azonban Moldvában nem jelentette a Magyar Királyság területéről érkező, gazdasági indíttatású migráció megszűnését. Az adott században a pozitív exportmérleggel rendelkező fejedelemségben az ipar és a kereskedelem meghatározó része magyar és szász etnikumúak kezében volt.

Európában a középkori keresztény királyságokban az állam és a katolikus (illetve Kelet-Európában a görögkeleti) vallás szétválaszthatatlan szimbiózisát láthatjuk. A politikai establishment számára minden olyan vallási reform, amely megkérdőjelezte ennek létjogosultságát diabolikus cselekedetnek számított. A 15. század megrázó erejű vallási kísérletét a huszita tanok jelentették, amelyek minden eddigi kísérletnél nagyobb kihívás elé állították a Magyar Királyság elitjét. A husziták több évtizedes küzdelmét nem lehetett egyszerű katonai eszközökkel letörni, főként akkor, amikor több frontos külső és belső háborút vívott a magyar arisztokrácia. A husziták radikális, kompromisszumról hallani nem akaró szárnyainak kiszorításához a katonai eszközökön kívül be kellett vetni a gazdasági, a kánon/jogi és a diplomáciai arzenált is. Az eredmény nem maradt el, a vallási okok által gerjesztett migráció meghatározó vérfrissítést jelentett a moldvai magyar ajkú közösség számára. Ezek a magyar ajkú huszita közösségek Moldvában túlélték a mohácsi csatavesztés kataklizmáját és hosszú évtizedekre missziós munkát adtak a csíksomlyói ferences szerzetesek számára.

Irodalom

- Altheim, F. (1962): *Entwicklungshilfe im Altertum. Die grossen Reiche und ihre Nachbarn*. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Hamburg.
- Barna, G. (1993): *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. (45-61.o.) In.: Halász Péter (szerk.): „Megfog vala apám szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter Emlékére. Budapest, Lakatos Demeter Egyesület.
- Benkő, L. (1990): *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szemszögéből*, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- C. Tóth, N. (2009): *Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387-1437)*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- Domokos, P. P. (2001): *A moldvai magyarság*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Gerő, J. (1910): *A cseh husziták Magyarországon*. Besztercebánya, Machold F. Könyvnyomdája.
- Halász, P. (2008): A moldvai magyarok táji-etnikai tagolódásáról. (191-221.o.) In: Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Halász, P. (2001): Szabófalva helynevei. (63-89.o.) In.: Harangozó Imre (szerk.): *„Ott hul éltek vala a magyarok” Válogatás az észak-moldvai magyarság népi emlékezetének kincsestárából*. Újkígyós, Az Ipolyi Arnold Népfőiskola kiadása.
- Horváth, D. (1999): *Mivé lettél, csángómagyar?* Bába és Társai, Szeged.
- Kocsis, B. (szerk.) (1986): *Válogatás a magyar hadügy írásából*. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó.
- Kós, K. (1976): *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- Köpeczi, B. (1987): *Erdély I-II*, Akadémia Kiadó, Budapest.
- Laczkó, M. (2004): *Észre sem vettük, magyarok lettünk. Moldvai csángómagyarok Magyarországon*. Bonyhád, Egyházasközpári Önkormányzat.
- Lükő, G. (2002): *A moldvai csángók*, Táton Kiadó, Budapest.
- Mályusz, E. (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Mikecs, L. (1989): *Csángók*. Optimum Kiadó, Budapest, Bolyai Akadémia.
- Székely, Gy. (1954): A huszitzmus visszhangja Magyarország népeiben. (135-172. o.) In.: Szabó Imre (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi - Történeti Tanulmányok Osztályának Közleménye*. Budapest, MTA.
- Szűcs, J. (1987): *Két történeti példa az etnikai csoportok életképességéről*. (11-29.o.) In.:
- Kiss Gy. Csaba (szerk.): *Magyarságkutatás*. Budapest, A Magyarságkutató Csoport Évkönyve.
- Tánczos, V. (2008): A moldvai csángók lélekszámának és magyar nyelvismeretének történeti alakulása. (255-289.o.) In: Ilyés Sándor – Peti Lehel – Pozsony Ferenc (szerk.): *Lokális és transznacionális csángó életvilágok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- Tomisa, I. (szerk.) (2002): *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Tóth – Szabó, P. (1917): *A cseh-huszita mozgalmak és története Magyarországon*. Budapest, Hornyánszky Viktor Császári és Királyi Könyvnyomdája.
- Varga, N. (2012): *A „csángó” migráció kezdetei*. Gazdaság és Társadalom (Különszám), 4. évfolyam, Sopron, 119 – 127.
- Vitéz Házi, J. (1939): *Sopron középkori egyháztörténete*. Sopron.